

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ОСОБЛИВОСТІ ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-211.2М групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Козачок Ірина Олександрівна
Керівник к.філолог.н., доцентка Сидоренко Н.І.
Рецензент к.пед.н., доцентка Воропай Н.А.

Херсон – 2020

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку актуальними є питання розвитку мовленнєвих здібностей та збагачення активного словнику учнів початкових класів, безперечно використовуючи засоби української фразеології. Це стало передумовою вибору теми дослідження: «Особливості збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологізмами».

Мовлення для кожного є невід'ємним джерелом комунікації. Ми активно використовуємо його в соціальному побуті, вільно володіємо в людській спільноті під час висловлення своїх думок. Також мовлення є глобальним механізмом для просування публічної інформації. На сучасному етапі для вчителя важливим є створення освітнього середовища. В якому учні зможуть збагачувати свої знання та накопичувати їх. Адже формоване мовлення позитивно описує ознаки будь-якої людини. Це немає значення яка в людини професія – учитель, лікар, політичний діяч або ж звичайний робітник.

Актуальність дослідження зумовлена потребою національного відродження свідомості українського народу. А також підвищення ефективності навчально-виховного процесу на уроках в початковій школі. Постає важливість відшукати діючі засоби навчального впливу на особистість дитини з метою збагачення її активного та пасивного словнику українською фразеологією для можливості вільного використання їх в повсякденному мовленні.

Осмислення теоретичного підґрунтя психологічної та лінгводидактичної основи методики роботи над збагаченням мовлення учнів початкових класів

фразеологізмами, опрацювання передового досвіду вчителів початкової школи підтвердили актуальність дослідної роботи.

Під час аналізу останніх досліджень розкриваються окремі елементи збагачення мовлення учнів крилатими висловами. Над проблемою збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологізмами, працювало багато науковців та педагогів.

Окремі аспекти насичення мовлення учнів фразеологією української мови з давніх часів цікавили методистів, учених, передових учителів. Так, потужні ефективні шляхи щодо збагачення мовлення учнів запропонували вчені-психологи Л.І.Айдарова, Л.С.Виготський, І.О.Синиця, М.І.Жинкін, Г.С.Костюк, Д.Б.Ельконін та ін.

Новітня методика вивчення фразеологічних одиниць побудована на основі надбань українських мовознавчих основ (праці Ф.І.Буслаєва, О.О.Потебні, К.Д.Ушинського, І.І.Срезневського, О.О.Шахматова, В.О.Богородицького, С.І.Абакумова, П.Ф.Фортунатова, В.І.Масальського, С.Х.Чавдарова, С.М.Дмитровського, О.М.Біляєва, І.С.Олійника, В.Д.Ужченка, Г.М.Удовиченка, Л.І.Скрипник, О.О.Бистрової, М.І.Пентилюк, М.Т.Баранова, М.Г.Стельмаховича, В.Я.Мельничайка та ін.)[6, с.195].

Об'єктом дослідження є процес збагачення мовлення фразеологізмами учнів початкових класів на уроках з рідної мови, літератури та створення міжпредметних зв'язків.

Предмет дослідження вміщує зміст, методи, прийоми та засоби насичення мовлення та активного мовного словника фразеологією в учнів початкової школи.

Мета роботи полягає у визначенні уявного мінімуму крилатих висловів для засвоєння учнями 1-4 класів. А також в розробці результативного стандарту роботи з фразеологізмами на уроках в початковій школі.

Належно до визначеної мети наукової праці планується рішення таких **завдань:**

1. Розібрати теоретичні аспекти щодо вивчення фразеології. Визначити сутність та структуру роботи з фразеологізмами.
2. З'ясувати значення фразеологізмів для підвищення мовної і мовленнєвої свідомості учнів.
3. Проаналізувати зміст програм та підручників з української мови та читання щодо наявності фразеологізмів.
4. Проаналізувати проблематику ознайомлення з фразеологізмами.
5. Дослідити методику підвищення мовної культури засобами фразеологізмів.
6. Узагальнити методичні рекомендації ознайомлення молодших школярів із фразеологічним надбанням української мови.
7. Автоматизувати систему вправ, націлену на формування в учнів 1-4 класів активного та пасивного словнику для подальшого використання фразеологізмів у мовленні.

Під час наукового дослідження ми використовували такі методи: “аналіз наукової літератури з обраної теми, узагальнення, систематизація отриманої інформації, описовий методи та метод експерименту”.

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

1.1 Теоретичний аспект вивчення фразеології

Дослідженню фразеології присвячено достатню кількість статей, монографій, дисертацій, але цікавість до цієї області мовознавства існує досі. Тому що фразеологізми насичені великою силою емоцій та експресії.

Фразеологія (з грецької *phrasis* “вислів”, “зворот”, “вираз” + *logos*), – вчення про ідіоми, усталені звороти, фразеологічні сполучення, закономірності їх вживання та походження (наприклад: байдики бити, пекти раки, мати на увазі, гріти руки). Термін фразеологія неодноразово вживається також на позначення сукупності ідіом не тільки української (англійська фразеологія, російська фразеологія,)[23, с. 14].

«У скарбницю рідної мови, - підкреслював К. Ушинський, - складає одна генерація за іншим здобутки бездонних сердечних змін, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості, здобутки історичних подій».

В сучасній українській мові термін вживається принаймні в чотирьох значеннях:

- а) Розділ української мови, що вивчає фразеологічну систему мови;
- б) сукупність фразеологізмів в мовознавстві;
- в) особливі засоби вираження думки, присущі певній соціальній групі, авторові або діалекту тощо;

г) сукупність нещирих висловів, позбавлених контексту[23, с. 14]. В нашому дослідженні звернемо увагу щодо перших двох значень.

Є різноманітні класифікації щодо фразеологізмів. Є такі рівні: функціональний, семантичний, морфологічний, синтаксичний, історичний.

Уперше хто взявся за створення семантичної класифікації фразеологізмів, був швейцарський лінгвіст Шарль де Баллі. Він науково обґрунтував необхідність спеціального вивчення стійких словосполучень. Вчений говорив: “Якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця частково або повністю втрачає своє значення й тільки сполучення в цілому зберігає чіткий смисл, то ми можемо стверджувати, що маємо справу з фразеологічним виразом” [14, с 84–85].

Серед усіх словосполучень мовник виділив чотири типи.

Перший тип - вільні словосполучення.

Другий тип - звичні сполучення (з відносно вільним зв'язком компонентів).

Третій тип - фразеологічні ряди (групи слів, в них два розташованих поряд поняття зливаються в одне).

Останній тип - фразеологічні єдності. Це сполучення, в яких слова втратили своє значення. Вони виражають єдине нерозкладне поняття. Безумовно Ш. Баллі вперше виділив зовнішні і внутрішні ознаки фразеологізмів. Тобто це є структурні та семантичні їх властивості [4, с 87].

Лінгвіст Л. Булаховський, класифікувавши сталі словосполучення з положення семантики, виокремлює їх на дві групи: ідіоми і фразеологічні одиниці. “Ідіоми – це своєрідні вирази з певних мов, що за своїм ужитком і змістом є цілісними, звичайно не можуть бути точно передані іншими мовами й при перекладі вимагають добору відповідника зі схожим стилістичним забарвленням. Друга група – фразеологічні одиниці – це звичайні словосполучення, розкладні щодо змісту, але усталені в мові як матеріал широко-вживаної цитації (прислів'я, приказки, вдалі вислови письменників, що стали — крилатими)” [8, с. 118–121].

Академіком В. Виноградовим також була запропонована класифікація. Створив вчений з огляду на семантику фразеологічних одиниць у мовознавстві. В основі лежить ступінь видозміни значення слова. В основі знаходиться ступінь видозміни значення слова. Видозміна має прояв в рівнобіжних синтаксичних і стилістичних фразових утворень. Фразеологічні одиниці не є однаковими але мають єдине значення в цілому. Варто поглянути з боку сполученості компонентів і співвіднесеності семантики всього вислову. І звичайно значення окремих складників-компонентів фразеологізму. Безперечно знаючи це, В. Виноградов виділяє три групи фразеологізмів. До них належать : фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [12, с. 293].

Класифікацію В. Виноградова трохи модифікував Г. Удовиченко. Він виділив фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення та ідіоми. Л. Скрипник, дослідниця що спеціалізується на українській фразеології роз'єднує на два граматико-структурні класи всі фразеологізми. До них вона відносить: незмінні сполуки, організовані за зразком словосполучення та стійкі вирази, що мають форму простого або складного речення [34, с 19–23].

До особливого розряду фразеологізмів науковець зараховує стійкі одиниці мови. Вони мають монолітне значення.[34, с. 98]. П. Дудик також здійснив класифікацію близьку до семантичної класифікації В. Виноградова. В ній є розподіл за ступенем граматично-змістової злитості елементів. Науковець виділив п'ятірку типів фразеологічних одиниць: фразеологічні вирази, фразеологічні єдності, ідіоми, фразеологічні словосполучення та фразеологізовані сполучення [21, с. 81–83].

М.М. Шанський виокремив фразеологічні вирази. До них відніс стійкі за складом і вживанням звороти. Ці звороти складаються із слів з вільним значенням. Отже це:

- народні примовки (“Здорові будьте!”, “Ні пуху ні пера!”, “Хліб та сіль!”, “Яким вітром?”);
- прислів’я (“Слово не горобець, вилетить не спіймаєш”. “Вік живи, вік учись”);
- приказки (“Як рукою зняло”. “І стіни вуха мають”);
- афоризми відомих людей (“Ви отримуєте від життя лише те, що наважуєтеся попросити. Не бійтеся підвищувати планку.” – О. Уїнфрі);
- парадокс (“Не розповідай товаришеві того, що не має знати твій недруг.”);
- літературна цитата;
- крилаті вислови (“А все-таки вона крутиться” -Галілео Галілей; “Всякому городу нрав і права”-Г. Сковорода;
- сентенція (“Учіться у всіх, не наслідуйте нікого” (М.Горький).

Немає такого щоб явище, ситуацію або дію не можна було б охарактеризувати фразеологізмом. За допомогою них виражаються явища розумової діяльності. Візьмемо за приклад : “сушити мозок”, “перебирати в пам’яті”, “ламати голову”. Часто можна оцінити людину, явище або дію (“на розум не багатий”; “як сніг на голову”; “ні риба, ні м’ясо”). Можна описати психічний стан (“на дибки ставати”; “руки опустити”; “сам не свій”; “бути на сьомому небі”). Фразеологізми знайдуться і під час опису взаємин між людьми. Також є форма фразеологізмів, яка називається каламбур (“трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса”)

Також є форма образних порівнянь (“чистий, як сльоза”; “старий, як світ”). Форма доброзичливих побажань: “великий рости.”

До фразеології також відносять приказки і прислів’я.

Класифікацію у функціональному аспекті запропонував також С. Гаврин, і містить шість ключових типів:

- 1) еліптичні сполуки (сказано – зроблено);

2) образно-виразні стійкі сполуки (пустити червоного півня), евфемізми (із грязі в князі), на основі поетичності (правда – добре, а щастя – краще), усталені порівняння (берегти як зіницю ока), тавтологічні сполуки (ливом лити), сталі гіперболи й літоти (гарматою не проб'єш);

3) контекстологічні сполуки;

4) афористичні фразеологізми (друзі пізнаються в біді);

5) ідіоми (собаку з'їсти)

6) термінологічні фразеологізми (річ у собі, колінчастий вал);

Ця класифікація наголошує, на думку автора, на функції, які фразеологізми виконують у мовленні. До неї відносяться стійкі сполуки, які виконують емоційно-експресивне й одночасно образно-виразове функціонування. Термінологічні фразеологізми забезпечують точність. Еліптичні сполуки лаконізують мову. Афористичні – вносять у мовлення скарбу народної авторської думки. А контекстологічні сполуки полегшують конструювання мовлення [15, с. 158].

У мовознавстві, культурології та філософії мови є одна цікава думка. Вважають, що фразеологічний рівень мови найбільш прозорий. Прозорий для втілення засобами мови в будність суспільства. Оскільки в образній основі фразеологізмів відтворюються риси світобачення. Люди інстинктивно їх порівнюють з рідною мовою.

Добираючи на урок фразеологічні одиниці, вчитель має керуватися принципом їхньої повторюваності. Дотримання цього принципу дасть змогу учневі опанувати фразеологію. І дитина буде справді готова до тих мовних задач, яким вона може зіткнутися у повсякденному житті. Важливим завданням є формування в дітей навичок розрізняти і правильно вживати мовленнєві конструкції в своєму активному словнику та поєднувати з різноманітними стилістичними відтінками. Ефективними можуть бути вправи із діалогами.

Ще є варіант подачі вправ з підбором синонімічних стійких мовленнєвих штампів (саме до тих слів що можуть бути виділенні в реченнях). У нашій мові багато усталених зворотів.

Вони є семантично цілісними та неподільними одиницями. Зміст таких зворотів не мотивується значеннями слів. Семантика окремого слова тут послаблюється, а іноді зникає. Дійсно, що таке байдики і чому їх б'ють? Чи окреме значення слів передає семантику виразу? Звичайно, ні. Але значення фразеологізму є: ледарювати.

Фразеологія є молодшою лінгвістичною дисципліною. Основні поняття об'єкт проблематики якої, не остаточно ще визначені.

До фразеологізмів відносять: крилаті вислови, приказки, складені терміни і прислів'я.

Прислів'ям називають народний вислів, який є образним, стислим і влучним. Воно стосується різних життєвих обставин і ситуацій.

Приказка також народний образний вислів. Але зазвичай не має повчального характеру і синтаксично не завершене.

Процес аналізу й розуміння фразеологічного складу мови – це складний шлях. Тернистий путь до пізнання буття народу. Багато цікавого має спадщина українського суспільства. І надзвичайно важливо мати уявлення сприйняття себе у повсякденності.

1.2 Особливості мовленнєвого розвитку учнів та підвищення мовної і мовленнєвої культури молодших школярів фразеологізмами

Розвиток мовлення молодших школярів тісно пов'язаний із виробленням навички читання. Тобто це означає освоєння досить швидкого й правильного пізнання літер, їх поєднань та перетворення знаків на звуки, звукосполучення, слова.

Під час виконання різних форм роботи з мовленнєвим матеріалом в учнів розвивається зв'язне мовлення й логічне мислення. Визначні педагоги у своїх працях наголошують, що є ряд важливих необхідностей.

По-перше, безперечно необхідне поповнення лексичного запасу дітей молодшого шкільного віку, по-друге забезпечення розумового розвитку. Ці речі є головними завданнями уроків літературного читання. Слова діти засвоюють дуже рано разом із властивими їм значеннями. А поняття, розширюються і поглиблюються із розвитком дітей. Вчителеві важливо спочатку вивчити рівень мовленнєвої підготовки учнів.

Далі відповідно до цього планувати на кожному уроці роботу над фразеологізмами. Успішне формування в молодших школярів необхідних понять можливе лише за умови виконання вправ щодо вміння застосування в повсякденності. Під час виконання роботи відбувається складна розумова діяльність(аналіз, абстрагування й узагальнення). Така діяльність розвиває в учнів гнучкість мислення, мовлення.

Уроки літературного читання для учнів 2–4 класів мають найцінніше значення для розвитку мовлення, адже у процесі читання художніх творів відбувається не тільки засвоєння прочитаного учнями, а й розуміння ними власного ставлення до творів. За допомогою тексту в молодших читачів формуються нові знання. Відбувається через своєрідний діалог з автором твору. Вчитель, має враховувати рівень розвитку учнів класу, спонукати дітей відшукувати позицію автора через “слово”. Діти вчатья порівнювати себе в образі персонажу. Звичайно уявно діяти за нього й передавати головний сенс творчу розповідь.

Мета вчителя – зробити мовлення учнів чітким, правильним, виразним, змістовним, логічним, багатим, доречним і доцільним.

На сучасному етапі, робота з фразеологізмами потребує розширення фразеологічного словнику учнів початкової школи.

Проблема культури спілкування не може бути вирішена без системної уваги до фразеологічної роботи. Заради багатого і милозвучного мовленнєвого етикету, покладено колосально важливу роль вивчення фразеологізмів. І звичайно заради становища ситуації невербального спілкування.

Ступінь вихованості учнів існує в навичках оформляти думку в слово. Важливою залишається манера говорити та спілкуватися. Учень має вміти володіти силою голосу та інтонацією. Невід'ємною складовою для кожного є уважно слухати співрозмовника. І тільки тоді кожна дитина зможе розібратися в колориті фразеології.

Спілкування важлива ланка у початковій ланці навчання школярів. Головне дотримуватись етикету вербального і невербального спілкування. Етикет формувався протягом багатьох поколінь.

Робота з фразеологічними одиницями дозволяє розширити фразеологічний запас учнів, навчитися вільно користуватись в своєму активному мовному словнику. Першочерговим є виконання місії активного заохочення пізнати світ фразеології заради спілкування. Тому необхідно ознайомити з нормами правильного етикету в спілкуванні, з особливостями національного етикету. Це сприяє реалізації діяльній та комунікативній змістових ліній щодо навчання в початковій школі [16].

Мовлення здійснюється не лише в дійсності. Воно постає як певна комунікативна ситуація. Потрібно знати, як звернутися до співбесідника, про що запитати, як привітатися, попрощатися, як подякувати, висловити незгоду, попросити вибачення, виразити здивування.

Взаємодіючи з людьми, вбираючи культурні традиції, учень, оволодіє цінним інструментарієм - засобами спілкування. У процесі включення в культурний аспект фразеологічних одиниць покращується розвиток комунікативних здібностей особистості – знань, умінь, навичок. Аби наблизити навчальні умови спілкування до реальних, потрібно ввести дитину у

мовленнєву ситуацію. В створеній ситуації навчити її орієнтуватися, враховуючи складові комунікації.

Робота з фразеологізмами не може обмежуватися тільки бесідою на окремому уроці. Щоб виробити в дитини особисту потребу в дотриманні правил спілкування першочергово потрібно працювати систематично. Для цього потрібно використовувати можливості міжпредметних зв'язків. Але пам'ятати та спиратись на програму з культури спілкування і упорядкування.

Серед сторін спілкування, які викликають особливу зацікавленість, дослідники виділяють невербальну комунікацію (С.І.Львова, Н.І.Бугай, А.О.Паламар, О.В.Кубрак). Робота з фразеологічними одиницями сприяє усвідомленню дітьми того, що невербальні засоби спілкування, несе не менш достовірну інформацію, аніж вербальні прийоми. Важлива роль відіграє в підвищенні рівня культури спілкування школярів. Діти в подальшому самоосвідчуються, самоаналізують та розуміють інших [24].

Фразеологія – це окраса мови. Водночас це могутній стилістичний засіб передачі думки. Знання, розуміння та грамотне вживання є безсумнівним індексом чуттєвого мовлення. “Крилаті вислови” несуть не тільки предметну інформацію, а й естетичну. Тому важливо напрацьовувати навички умілого вживання фразеологізмів. Це необхідно у повсякденній мовній практиці[37].

На нашу думку, учні молодших класів повинні мати фразеологічного словника. Він би передбачав декілька складових. По-перше, підвищення ступеню володіння молодшими школярами фразеологічним багатством мови. По-друге, доступність фразеологічних одиниць для засвоєння їх школярами. По-третє, наявність фразеологізмів у текстах завдань з підручників української мови та у програмі з літературного читання. І останнє, існує цінність фразеологічних одиниць з погляду освітньо-виховних завдань школи. А також необхідно не упускати можливість використання у міжпредметних зв'язках.

Фразеологічні звороти належать до найосяйних стилістичних засобів. Більшість мають колосальне значення. Вони відображають позитивний або

негативний опис предмету, вчинку або ж явища. Фразеологізм, який вдало вживається, пожвавлює мовлення, робить його емоційним[39]. Фразеологізми є невід'ємною складовою будівельного матеріалу речення. Щоб вірно застосовувати фразеологізми в мовленні, слід чудово знати стилістичні характеристики та значення[40].

Спираючись на дослідну роботу під час перебування в школі ми зауважили декілька критерій. Фразеологізми повинні мати критерій:

- доступності фразеологічних зворотів для дітей молодшого шкільного віку;
- мати значення в етичному вихованні школяра;
- вживаність у різних ситуаціях в житті;
- враховуватися у сферах їх уживання (виключення фразеологізмів із історичної і публіцистичної літератури та ін.);
- мати відповідність фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей фразеологічних зворотів щодо граматичного матеріалу, який вивчається молодшими школярами.

До прикладу наведемо декілька методичних рекомендацій і розглянемо типи вправ, які мають напрям на усвідомлення фразеологічних оборотів і актуалізацію їх у мовній діяльності учнів початкової школи.

Первинне ознайомлення з фразеологізмами можна організувати подавши проблему через героя. Для наочності подамо героя (наприклад білочка) та звичайно запис: “переливати з пустого в порожнє”. Після чого вчителька говорить учням:

— Білочка читала вірш, і їй зустрівся ось такий вислів. Вона зрозуміла його так: необхідно щось перелити з однієї пустої склянки в іншу, таку же "пусту". Скажіть діти чи розумієте вислів? (в тому разі якщо діти не можуть пояснити, тоді пояснює викладач).

- В українській мові існує поєднання слів, які ми не маємо право розлучати. ці поєднання мають цілісне значення. Наприклад, необхідно

сказати: “- ми зранку рано встали”. Тому ми спробуємо використати вислів: “ні світ ні зоря...” Саме цей вислів має назву фразеологізм.[29].

Важливо запам'ятовувати фразеологізми, так як говорили ще наші предки.

Чим більше ви їх знатимете, тим яскравіше можете висловити власну думку. Фразеологізм — це словосполучення, яке використовується у метафоричному значенні. Наприклад: “байдики бити” (ледарювати), “твердий горішок” (дуже складна справа), “закинути вудку” (з'ясувати щось наперед), “п'ятами накивати” (швидко тікати, бігти).

Під час вивчення будь якої граматичної теми, який саме фразеологізм використовувати, вирішує вчитель. Звичайно керуватись потрібно зазначеними критеріями і орієнтуватись на рівень розвитку учнів[41].

Найефективніший прийом ознайомлення з фразеологічними оборотами — це усвідомлення їх значення у контексті сказаного або прочитаного.

– Розгляньте малюнки та прочитайте вислови. Чи відповідають малюнки висловам? (Потрібно підготувати ілюстрації, що зображують пряму дію). Вправи активно виконуються на результат, коли діти на основі поданого слова та малюнку створюють фразеологізм. А згодом пояснюють його значення.

Важливою умовою для вчителя залишається підбирання доречних вправ для дітей. Від цього залежить якість засвоєння будь якого матеріалу в тому числі і фразеологізмів.

На сучасному етапі постає питання як подати фразеологізми так, що діти мали інтерес до їх вивчення. Адже якщо зацікавити учнів ще в початковій школі ми можемо спонукати їх в подальшому до самостійного вивчення. Для чого це потрібно? В школах не так давно припинила існування така дисципліна як етикет. А тим паче немає окремого розділу мовний етикет, який би виховував дитину грамотно і доречно висловлювати свої думки.

Важливим завданням сьогодення в початковій школі, це створення освітнього середовища в якому дитина активно та корисно засвоїла багатство

корисних знань. Розділ фразеології не виключення. Адже фразеологізми це унікальні помічники влучної думки під час навіть звичайного діалогу.

Українська література має колосальне насичення бразеологічних барв. Дитині в початковій школі важливо пізнавати той скарб, яким ми, український народ володіємо. Тому ми вважаємо, що така тема як “особливості збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологізмами” безперечно багатогранна та важлива.

Важливим залишається підбір завдань таким чином, щоб дітям було перш за все цікаво. В ході такої необхідно, щоб вироблялись практичні навички. При кожній нагоді варто звертати увагу на фразеологізм.

Існує ціла система вправ і завдань для вивчення фразеологізмів. Ми пропонуємо систему вправ і завдань для вивчення в початковій школі. Система, що запропонована виконує функції, як:

1. розвивальна;
2. контрольна;
3. виховна;
4. формувальна;
5. організаційна;
6. корекційна;
7. комунікативна;
8. пізнавальна;
9. операційна;
10. мотиваційна;
11. актуалізаційна.

Вправа “З якої професії?”

Назвати, з якої професії прийшов до нас фразеологізм.

Куй залізо поки гаряче, під одну гребінку, підвищувати тон, не святі горшки ліплять, влучити в ціль, не нюхати пороху, вставляти палки в колеса, як нитка з голкою, кинути якір та інші.

Додаток: *перукар, гончар, моряк, музикант, коваль та інші.*

Вправа. Потрібно дописати число яке втратили.

*“Одна нога тут,...-там.”, “...без палички.”, “Знаю, як свої...пальців.”,
“Сльзи в ... ручаї.” та інші.*

Вправа-загадка

- *Чи є ноги в книги?*
- *Чи можна вийти сухим із води?*
- *Хто може зробити з мухи слона?*
- *Чи буває душа в п'ятах?*

Засвоєння фразеологізмів відбувається зазвичай під час виконання вправ.

Вони мають розпізнавальний та аналітичний характер.

Найцікавішими для учнів початкової школи є вправи творчі та трансформаційні.

Перед нами постає завдання зрозуміти, як доцільно скористатись фразеологізмами, щоб учні початкової школи активно використовували в мовленні. Сучасна ситуація виглядає таким чином, що завдання та робота над фразеологізмами не зосереджена. Це виникає через те, що в навчальній програмі саме початкової школи не передбачено вивчення фразеології, як окремого розділу. Вивчення відбувається в контексті навчальних дисциплін.

В підручниках подаються прислів'я, які є тематичними. Завдань щодо семантики фразеологізмів замало. Тому клопіт, щодо відібрання дидактичних вправ представлено вчителю. Педагогу постає важливе завдання. Необхідно організувати процес збагачення мовлення учнів саме фразеологізмами.

Та людина, яка може вільно володіти фразеологічними одиницями, так само як всіма одиницями мовлення, можна вважати по справжньому вільною. Людина вільна, тому що людина освічена та може з колоритом розкрити скарб мови. Важливо, щоб діти працювали практично. Під час практикуму,

відбувається соціалізація і діти краще запам'ятовують матеріал. Діалог, репродукування віршів або гра може бути гарним інструментарієм під час роботи з учнями.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ

2.1 Фразеологізми у контексті змісту програми і підручників з української мови та читання

Впродовж декількох століть українські дослідники та лінгвісти накопичували відкриття могутньої мови. Безперечно, фразеологія також активно вивчалась впродовж декількох століть. І до сьогодення виникають питання? Одне з таких питань, щодо української фразеології, розглянули і ми в дослідній роботі. Виникає проблема в тому, як та за допомогою яких засобів створити освітнє середовище під час якого мовлення дітей в початковій школі активно збагачувалось фразеологізмами.

Так як відбувається збагачення мовлення учнів фразеологізмами? У молодшій школі відбувається ознайомлення учнів практично. При цьому термін фразеологічними одиницями не вживається. Цей етап у вивченні

фразеології можна назвати пропедевтичним. Діти дізнаються, про слова, які можуть виразніше і яскравіше позначати поняття. Діти навчаються обирати доречні слова для вираження своїх думок. Важливо уникати вживання одноманітних слів.

В програмі саме початкової школи немає розділу «Фразеологія», як такого. Чому? Тому що, початкова школа знаходиться на пропедевтичному етапі вивчення фразеологізмів. Але робота з фразеологізмами передбачена, хоча конкретизовано не подана.

Вивчення з фразеології відбувається паралельно. Вона межує із вивченням інших розділів та тем. Всіх, які передбачені програмою.

Для початку під час дослідження ми проаналізували підручники які є діючими. Ми взяли до уваги підручники з української мови. Під час аналізу підручників було визначено завдання:

- визначити періодичність подання фразеологізмів у вправах;
- проаналізувати характер вправ, які розміщені в підручниках;
- дослідити місткість фразеологічних одиниць з які зустрічаються

учням в підручниках.

Роботу ми розпочинали з підручників для 2 класу. Працюючи з підручниками нам зустрілися майже 60 фразеологізмів. Під час аналізу траплялись прислів'я і приказки і вони були згруповані, зазвичай за тематикою. Ось такі:

“слізьми вмиватися, бігти стрімголов, з роду-віку, накивати п'ятами, ловити гав, крутитися дзигною, на вус мотати, добра душа, ні за холодну воду не візьметься, на головах ходять, робити з мухи слона, заливатися сміхом, не пасти задніх, може гори перевернути, змокнути до нитки, яблуку ніде впасти, проміняти шило на мило, пропав ні за цапову душу, тягнути за язик та багато інших.

Щодо прислів'їв та приказок то траплялися ось які:

“Без охоти немає й роботи.”, “Навчання і труд поруч ідуть.”, “Дерево сильне корінням, а людина - знаннями.”, “Є терпіння- буде й уміння.”, “Маленька праця краще за велике безділля.” та інші.

Зазвичай прислів'я подаються в підручниках за певною тематикою.

Проаналізувавши підручник, вправи в ньому спрямовані до засвоєння семантики. Фразеологізм виступає як ізольована одиниця мови. Характерно без урахування системних зв'язків, складності а смислової структури. Фрагментарно представлено вправи типу: “Допиши прислів'я, користуючись словами з довідки”

Наприклад: Вправа. Допиши прислів'я, користуючись довідкою.

1. *Дружно працювати-...*
2. *Праця годує, праця одягає, праця зігріває....*
3. *Робиш насніх - ...*

Довідка: *зробиш насніх, втоми не знати, на розум наставляє.*

Вправа типу поясни значення.

Наприклад: Вправа 512, Прочитай і поясни прислів'я.

Маленька праця краща за велике безділля. Важко в навчанні - легко в труді.

Є терпіння - буде вміння. Краще синиця в руках, ніж журавель в небесах.

Далі аналізували підручники 3 класу з української мови. Учням додаються ще невідомі та нові фразеологічні одиниці. Які напередодні в 2 класі не зустрічались.

Наведемо ось такі:

з'їсти разом пуд солі, потрапити пальцем в небо, вцілити в око, вийти сухим із води, пекти раків, сидіти в печінках, замилувати очі, набрати води в рот, гнути спину, викинути з голови, в дальньому коліні, взяти ноги на плечі, вуха нашорошити та інші.

Прислів'я та приказки. *“Гостре слово коле сердечко.”*, *“Слова не горобець: вилетить - не спіймаєш.”*, *“Доброму слову ціни немає.”*, *“Погане слово краще проковтнути, ніж промовити.”* та інші.

У підручнику “Літературне читання” вже подають пояснення прислів'ям і приказкам.

Це короткі, влучні вислови, що частенько мають римовані слова. Ці фразеологізми передають досвід народу: застереження, поради.

Вправи в 3 класі аналогічні що і в підручниках за 2 клас.

Хочемо навести приклади таких вправ.

Вправа. Замініть вислів одним словом. Складіть речення.

Набрати в рот води, взяти ноги на плечі, викинути з голови, байдики бити, пекти раків, вертітися під ногами.

Довідка: побігти, лінуватися, почервоніти, заважати, замовкнути, забути.

Вправа. Прочитай і поясни подане прислів'я.

Мудра голова dbає про хороші слова.

Хто з розумним поведеться, той розуму набереться.

Розуму чоловік вчиться цілий рік.

Щодо підручників з 4 класу: в них збільшили порівняно з 2 та 3 класом фразеологізми. З'явилося ще багато нових, децю складних фразеологізмів.

Знову наведемо приклади.

Чого доброго, світла голова, залякнуту на кістку, невелика наука пуститись в гопака, со духи спустити, берегти як зіницю ока, перехопити дух, йти не своїми ногами, сім п'ятниць на тиждень, спати без задніх ніг, аж гай шумить та інші.

Завдання на засвоєння семантики слова є в основі вправ. Це вправи за типом: “Прочитай і поясни значення”. Буває зустрічаються вправи: “Добери до поданих висловів синоніми”. Вправи націлені на фрагментарну суперечку принципу системності. Через це не виконує завдання у роботі над фразеологізмами.

Подамо декілька вправ.

Вправа. Поясни, що означають вислови. Підбери синоніми.

Намокнути до нитки, спати без задніх ніг, кинутися з усіх ніг, опинитися просто неба, жити на широку ногу, йти не своїми ногами.

Вправа. Прочитай та поміркуй над висловлюванням

1. *Людина без книги як риба без води.*
2. *Великі знання починаються з малої книжки.*
3. *Книга- джерело знань.*
4. *Книга мовчки все розкаже.*

Вправа. Прочитай і спиши. Встав замість крапок антоніми до виділеного слова. Коли застосовують прислів'я?

1. *Праця чоловіка годує, а ... марнує*
2. *... праця краща за велике безділля.*
3. *Руки білі, а сумління....*
4. *Ластівка день..., а соловей кінчає.*

Провівши аналіз підручників ми бачимо, що об'єм і різновид завдань недостатньо відповідають. Їх не вистачає для ознайомлення учнів фразеологізмами. Можна побачити, що вправи вводяться епізодично. цього не вистачає на засвоєння і активізацію фразеологічних одиниць. Прозаїчним є також способи і методи в початковій школі. Така фрагментарність вправ порушує важливі принципи навчання. Наприклад: логічність, систематичність та послідовність.

2.2 Методичні рекомендації щодо збагачення мовлення молодших школярів фразеологічним багатством рідної мови

Школярі ознайомлюються з назліченністю фразеології у процесі вивчення всього шкільного курсу української мови. Навчаються відрізняти фразеологізми від вільних синтаксичних словосполучень. Застосовують

фразеологізми в власному мовленні. Дуже важливо знати засоби фразеології та вміти ними користуватись. Вміння користуватись та вміння збагачувати свої знання, є гарною ознакою грамотної людини. Збагачення мовлення дітей фразеологізмами допоможуть гарно, зв'язно спілкуватись між однолітками та з дорослими.

Ознайомлення з фразеологізмами слід починати з перших років навчання в школі. Бажано використовувати фразеологічні вислови з чітким компонентним складом. Фразеологізми мають бути стійкою структурою, найбільш доступні. Вони мають бути поширені для розуміння учнів. Треба довести до свідомості дітей суть фразеологізмів. Адже вони трапляються у текстах підручників. Звертати потрібно основну увагу на особливості їхньої семантики.

Важливим завданням є ознайомлення учнів з фразеологічним словником. Фразеологічні словники є різних типів. Вибрати для ознайомлення методисти рекомендують для початку два. Тлумачний словник Н.О.Батюка і перекладний М.М.Сидоренко та І.С.Олійник. Обидва ці типи словників повинні стати довідниками. І звичайно посібниками для виконання різних видів тренувальних вправ.

Навчившись володіти словником, можна помітити, що це йде на користь. В дітей покращується пам'ять, більше працюють самостійно, грамотно формулюють думки усно та письмово. Перш за все навчання дітей молодшої школи навичці користування фразеологічним словником варто в три кроки.

1. Пояснення за допомогою прикладів як словником користуватися.
2. Виконання вправ на пошук схожих зворотів.
3. Виконання фразеологічних завдань для збагачення знань і самоконтролювання.

Важливо пояснити вчителю тлумачення фразеологізму. І тільки запропонувати їм дати своє тлумачення. Тих, що порівнюються зі словниковим.

В початковій школі доречно систематично накопичувати фразеологічний словник. Можна це робити записуючи вислови у спеціальні словники. Ці словники бажано зберігати протягом навчання, поповнюючи їх.

Користуватися фразеологічним словником - мінімумом корисно. Можна не лише на уроках української мови. Використовувати можна також на позакласному читанні. Словник буде необхідний у роботі з синонімами.

Під час роботи з фразеологізмами, слід створити умови, щоб діти розуміли що вони означають. Необхідно добирати доцільні тренувальні вправи. Їх виконання дає змогу усвідомлювати смисл фразеологічних зворотів. Спершу бажано звертатися до прямого, а потім – до переносного значення словосполучень[21]. В тому разі, якщо значення фразеологізму зрозуміле, треба звернути на нього увагу ще раз. Потрібно порівняти не фразеологічним висловлюванням. Необхідно запитати: “Як можна сказати по-іншому, або який навести доречний вислів?” В цьому виникає потреба через те що діти часто розуміючи фразеологізму не можуть передати, описати звичайними словами. Зіставляючи фразеологізми та їхні смислові еквіваленти, вчитель допомагатиме формуванню уявлень понять.

Під час такої роботи є змога ознайомити дітей із семантикою фразеологічних зворотів та їхнім стилістичним окрасом. Необхідно запитати в дітей: “Який вислів здається вам кращим?”

Не кожному спаде на думку – не кожен здогадається.

Спину гне у наймах – працює у наймах

Тільки його й бачили – більше його не бачили.

У нього похолонуло на серці – він злякався.

Піде, облизня спіймавши – не досягне своєї мети та інші.

Може виникнути ситуація, що не всі учні могу зрозуміти фразеологізми. Тут же варто з'ясувати, які фразеологізми учні чули у мові дорослих. Необхідно розібратись разом з дітьми, які фразеологізми ми можемо використовувати в повсякденності.

Доречно проводити первинну семантизацію у грі. Під час гри відбувається найбільш ефективно засвоєння фразеологізму. Діти запам'ятовують звучання, будову та значення. Відбувається активний обмін інформації між дітьми саме під час гри.

На другому етапі в опрацюванні фразеологізму необхідне проведення тренувальних вправ. Вони повинні містити матеріал на засвоєння властивостей фразеологізму.

Для такого важливого завдання, як збагачення мовлення учнів фразеологізмами постає багато варіантів для досягнення результату. Вчителю необхідно також пам'ятати що варто включати фразеологізми у тексти вправ. Дієвим буде записування з учнями речення, до складу яких входять фразеологізми. В сучасних підручниках з української мови недостатньо таких речень і текстів. Адже навіть в навчальній програмі не має такого розділу, як фразеологія. Для того, щоб досягти достатнього та високого рівня обізнаності учнями початкової школи в фразеологізмах, вчителю варто самостійно підібрати для дітей матеріал. Необхідна така система вправ, під час яких практичні навички зростали. Важливо, щоб діти запам'ятовували фразеологізми. Щоб відбулось краще запам'ятовування, необхідно проводити разом з дітьми паралель між фразеологізмом та його значенням.

Ще одним етапом роботи може бути заміна фразеологізму словом. Важливо створювати завдання з доббором фразеологізмів до певного значення. Щоб дітям завдання було легше, можна подати список фразеологізмів. В довідці учні шукатимуть потрібні. Першочерговим є створення стимулу до самостійної пошукової роботи. Така робота доречна під час аналізу письмових вправ. Вчитель може запропонувати замінити слова неподільними висловами. Заняття стане в рази цікавішим.

Ні в якому разі не можна ігнорувати посібники. Вони допомагають усвідомити й відчути багатство словника української мови. Під час уроків наочність теж грає важливу роль в досягненні цілі навчання.

Це можуть бути таблиці крилатих висловів видатних письменників, таблиці фразеологізмів, таблиці тематичні, таблиці синонімічних рядів фразеологізмів.

Можна скористатись звичайно проектором, та виводити ці таблиці на екран.

Необхідно враховувати під час добору фразеологізмів, декілька критеріїв.

1. Відповідність лексичних, синтаксичних, фонетичних особливостей фразеологізмів щодо граматичного матеріалу.
2. Значення фразеологізмів в етичному спектрі виховання.
3. Вживання фразеологізмів у будь яких життєвих ситуаціях.
4. Врахування сфери їх уживання .
5. Доступність фразеологізмів для дітей молодшого шкільного віку.

Показником обізнаності учня проявляється насамперед в умінні практично застосовувати фразеологізми. Фразеологізми становлять невід'ємну частину українського фольклору. Вони складають національне багатство мови. Допомогти оволодіти цим скарбом - важливе завдання початкової школи.

2.3 Експериментальне дослідження семантики розуміння фразеологізмів учнями початкової школи

Під час аналізу підручників для початкової школи, ми побачили, що вправи на розуміння і усвідомлення фразеологізмів становлять основну частину з поданих.

У дослідженні брали 60 учнів 4-х класів Херсонської гімназії №6. Контрольний і експериментальний клас з однаковим рівнем мовної підготовки.

Дослідження відбувалось поетапно.

Перший етап характерний вивченням стану проблеми, щодо збагачення мовлення учнів фразеологічними одиницями. Також провели аналіз літератури, що відповідає обраній темі. Визначити об'єкт, предмет, завдання та напрями. Окреслили питання, що будить нами розв'язані в подальшому.

Другий етап визначав ґрунтовність щодо збагачення мовлення молодших школярів фразеологізмами. Нами досліджувався стан роботи з школі, щодо збагачення мовлення фразеологізмами. Проводилось опитування вчителів та тестова робота з дітьми 4-го класу. Було проведення опитування, щодо розуміння фразеологізмів взагалі. Проводилась робота над розробкою вправ та завдань, які допомагають вивчати фразеологізми. З метою виявлення дієвості даних вправ ми провели констатувальний зріз.

Останній етап передбачався нами проведенням дослідно-експериментальної роботи. Робота була проведена нами відповідно діючої навчальної програми та методики дослідної роботи.

Під час **констатувального етапу** передбачалось вивчити стан роботи щодо збагачення мовлення фразеологізмами учнів молодших класів. Робота проводилась за допомогою опитування педагогічного колективу початкової школи та тестування учнів.

Експеримент полягав у тому, що дітям було запропоновано розглянути три завдання та виконати:

1. Поясніть значення фразеологізму.
2. У запропонованих реченнях підкресліть фразеологізми.
3. Складіть речення з фразеологічними одиницями.

Завдання 1. Діти мають пояснити фразеологізми, які підібрані на картках.

Для завдання було підібрано фразеологізми без особливої диференціації.

Ми використовували фразеологізми, які є в підручниках з української мови. А саме:

1. Кіт наплакав;
2. взяти ноги на плечі;

3. золоті руки;
4. строчить як з кулемета;
5. дерти носа;
6. ні живий ні мертвий;
7. пекти раків;
8. наломать дров;
9. зарубати на носі;
10. кури не клюють.

Завдання виявилось важким для дітей. На жаль, не всі учні змогли виконати завдання. Грунтовно-повні відповіді рідко зустрічались. Ось так, наприклад, учениця 4-го класу пояснила семантику фразеологізмів:

1. Кіт наплакав - мало;
2. взяти ноги на плечі - втекти;
3. золоті руки - могли все зробити;
4. строчить як з кулемета- говорити надто швидко;
5. дерти носа - бути пихатим;
6. ні живий ні мертвий- лякатися;
7. пекти раків- зашарілася;
8. наломать дров- зробити щось погано;
9. зарубати на носі- запам'ятати;
10. кури не клюють - багато.

Присутні роботи, в яких завдання виконано неправильно. Також є такі, де зовсім немає нічого. У багатьох роботах не повна відповідь.

Але є словосполучення, які у всіх дітей були вірно визначиними. Це: “золоті руки”, “дерти носа”, “зарубати на носі”, “кіт наплакав”. Вони були правильно пояснені дітьми.

Уявлення про фразеологізми є неточним і розпливчастим у дітей. Це показує нам відповідне тлумачення семантики фразеологічних одиниць.

Така варіативність розуміння фразеологізмів призводить до помилок. Аналогічно вони виникають при вживанні учнями фразеологізмів в усному писемному мовленні. Далі подаємо за допомогою таблиці розуміння фразеологізмів учнями. Звичайно враховуємо правильність і повноту відповідей(у %).

Таблиця 1. Семантичне розкриття фразеологізмів учнями початкової школи.

Фразеологічний зворот		Експериментальний клас			Контрольний клас		
		Виконали	Виконали	Не нали	Виконали	Виконали	Не нали
1	золоті руки	1	14	15	2	11	16
2	зарубати на носі	2	15	13	1	11	18
3	ні живий ні мертвий	7	16	7	1 0	13	7
4	кіт наплакав	2			1		
5	кури не клюють	1	9	20	2	15	13
6	строчити, як кулемет	0	18	12	0	15	15
7	наламити дров	3	9	18	2	17	11

8	дерти носа	1	17	12	4	10	16
9	пекти раків	2	13	15	2	12	16
10	взяти ноги на плечі	0	14	16	1	14	15
Середній показник(%)		3 .2	46, 6	50,2	1 0.2	43	46,8

На основі показників нашої таблиці можна зробити висновок. Не має фразеологізмів, які б діти зрозуміли на 100% всі.

Отже, можна зробити підсумок то, що невміння пояснити фразеологізм і не усвідомлення семантичної особливості витікає із відсутності уваги до “образних висловів”. Це може бути пов’язано частіше всього і з байдужістю педагога. Можливо причина у відсутності роботи над фразеологізмами.

Щодо другого варіанту завдання. Експериментальна робота дозволяє виявити: чи наявне в дітей уміння знаходити та розпізнавати фразеологізми серед тексту.

Для цього, нами було запропоновано учням завдання: “ В реченнях знайдіть і підкресліть фразеологізми”.

Ми запропонували на картках такі речення:

1. “Моя подруга живе за два кроки від мене.”
2. “П’яний дяк не шкодував ляпасів та березової каші.”
3. “Ти знову, мабуть, ловив гав у школі!”
4. “Колишній партизан розповідав так цікаво, що всі аж роти порозкривали.”
5. “За всі зроблені капості хлопець не раз вимушений пекти раків.”

З цим завданням учні впорались краще. Але є роботи дітей, де не підкреслено жодного фразеологічного сполучення.

Під час аналізу учнівських робіт, ми побачили, що найбільш відомим для учнів 4-го класу є фразеологізм “ловити гав”. Але є і навпаки невідоме зовсім. Словосполучення “березова каша” не підкреслив ніхто.

В таблиці 1.2 запропоновано кількісні показники (%).

Фразеологічний зворот	Експериментальний клас			Контрольний клас		
	Виконали	Виконали	Не виконали	Виконали	Виконали	Не виконали
Пекти раків	1	13	15	2	14	15
березова каша			00			00
за два кроки	2	12	16	3	12	15
слухати з розкритом ротом	1	8	21	2	11	17
ловити гав			00			00
Середній показник (%)	2,8	33	64,2	14	33,4	52,6

Мета третього завдання, яке ми пропонуємо, виявити, як діти використовують фразеологічні одиниці в своєму мовленні. Важливо зрозуміти

чи зберігається структурна цінність фразеологізму та чи враховані стилістика та граматики словосполучення.

Було запропоновано скласти речення з поданими фразеологізмами. Вони були взяті з тих, що запропоновані у завданні №1.

Перед виконанням завдання, було подано інструкцію. Учні можуть включати фразеологізми у невеликий текст.

Для цієї роботи було обрано нами такі фразеологізми:

1. кіт наплакав;
2. зарубати на носі;
3. кури не клюють;
4. наламати дров;
5. ні живий ні мертвий.

Виконання завдання дало печальні результати. З завданням впоралося менша половина учнів. Не склала речення із жодним фразеологізмом більша частина дітей. Частина дітей склали речення неправильно. Вони вживали фразеологізми розуміючи в прямому значенні.

Було проведено зріз знань та сформовано вихідні дані, результати яких представлено в таблиці.

Таблиця 2.1 – Результати констатувального етапу дослідної роботи

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
ЕК	3,2%	ЕК	46,6%	ЕК	50,2%
КК	10,2%	КК	43%	КК	46,8%

Обмеженість у вжитку українських фразеологізмів учні контрольного класу пояснюють по-різному:

а) тому, що незручно; б) ніколи не чув таких виразів; в) їх не вживають у нашій місцевості; г) їх не вживають батьки, вчителі; д) не вживаю, бо не розумію; е) їх можна замінити іншими; ж) ці вирази застарілі; з) вони мені не подобаються.

Таблиця 3. Опитування під час констатувального етапу

	Перешкоди під час вивчення фразеологізмів	Контрольні й Клас К/К (%)	Експери- ментальний клас Е/К (%)
1	Ніколи не чув таких виразів;	17	15
2	їх не вживають у нашій місцевості;	7	10
3	їх не вживають батьки, вчителі;	10	5
4	не вживаю, бо не розумію;	41	44
5	їх можна замінити іншими;	11	9
6	ці вирази застарілі;	9	7
7	тому що не зручно	5	10

Опитування вчителів початкових класів було проведено з метою розуміння загальної ситуації навчальної ситуації. Підсумками опитування наведені нами нижче. 81% вчителів вважає, що робота з фразеологізмами корисна, але проведення її не є регулярною (100%). Вчителі пояснюють, що уваги недостатньо приділяється щодо збагачення мовлення молодших школярів, через те, що бракує методичного забезпечення(76%) та часу який передбачає програма(12%).

Результати опитування показують, що приділяється замало уваги вивченню фразеологічних одиниць в початковій школі.

Аналізуючи результати виконаної роботи, що включає в собі завдання констатуючого зрізу та опитування показує, що молодші школярі не повноцінно обізнані в фразеології та не можуть вільно володіти фразеологізмами в своєму мовленні. Уявлення про фразеологізми є неточним і розпливчастим у дітей. Це показує нам відповідне тлумачення семантики фразеологічних одиниць.

Констатувальний зріз показує, що рівень володіння учнями фразеологізмами є недостатнім. Він не сприяє розвитку та формуванню

мовлення мовлення школярів. Учні не розуміють роль фразеологізмів у мовленні.

Під час констатувального зрізу ми прийшли до висновків, що вивчення фразеологізмів повинно бути інтегровано в навчальні предмети. Вивчення фразеології повинно мати внутрішньо предметний та міжпредметний характер. Під час аналізу програм, шкільних підручників з української мови та літературного читання можна стверджувати, що можливо організувати роботу над фразеологізмами з учнями початкової школи.

Формувальний етап. Частина дослідної роботи, що містила формувальний експеримент, передбачає проведення уроків. В експериментальному класі ми проводили уроки за експериментальною методикою. В контрольному класі були проведені заняття за традиційною формою. Були також проведені зрізові роботи і в експериментальному і в контрольному класах.

Мета експерименту полягає в перевірці ефективності запропонованої нами методики та завдань. А саме, щодо збагачення мовлення молодших школярів фразеологізмами. Необхідно перевірити рівень доступності дібраних фразеологізмів та вправ і завдань. Виникає передумова розробки системи занять з фразеології та перевірки ефективності.

Аналіз відвіданих уроків, результат опитування вчителів та власні проведені заняття з української мови та літературного читання в молодшій школі дають можливість дати певне твердження. Твердження щодо того, що робота над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами в школі має фрагментарний прояв. Відсутність системного вивчення фразеологізмів, має негативний прояв на рівні мовленнєвих здібностей.

Мета експерименту полягає в перевірці ефективності запропонованої нами методики та завдань. А саме, щодо збагачення мовлення молодших школярів фразеологізмами. Необхідно перевірити рівень доступності дібраних

фразеологізмів та вправ і завдань. Виникає передумова розробки системи занять з фразеології та перевірки ефективності.

Системі над збагаченням важливо врахувати комунікативний та мовний компонент у вивченні фразеології. Необхідно проаналізувати нові вимоги до змісту й організації уроку. Не є виключенням нетрадиційні засоби навчання.

Автори підручників з української мови (Л.В.Скуратівський, С.Г.Дубовик, М.С.Вашуленко, Л.О.Варзацька, О.І.Мельничайко) використовують у вправах матеріал, що немає фразеологізми за тематичною групою “ввічливість”. Саме ця тематична група допомагає учням збагатити своє мовлення основами гречного ставлення. Вправи, які подані в підручниках української мови можна застосовувати в роботі під час вивчення фразеологізмів. Але їх занадто малий обсяг для того, щоб дитина навчилась активно застосовувати в мовленні.

Експериментальні дані показують, що фразеологічним вправам замало приділяється увага в методиці навчання української мови. Констатувальний зріз допоміг з’ясувати можливості й труднощі при виконанні завдань з фразеологічними одиницями.

Така варіативність розуміння фразеологізмів призводить до помилок. Аналогічно вони виникають при вживанні учнями фразеологізмів в усному писемному мовленні. Фразеологізм майже не вживані в активному мовленні молодшими школярами

Але існує проблема в тому, що питання фразеології майже немає згадки у навчальній програмі. Тому робота з фразеологізмами на уроках має несистемний, локальний характер. Пріоритет надається етикетному формату побажання, прощання, вітання.

Фразеологічні завдання, які відбиралися для учнів 4-х класів, мали такі критерії:

- доступність для дітей;
- відповідність щодо змісту та тематики;
- наявність в творах, які є рекомендованими для читання.

Під час підбору фразеологізмів враховували якісне та кількісне насичення словникового запасу. Кількісне збагачення характерне в поступовому збільшенні словникового запасу фразеологізмами. Якісне удосконалення ознайомлює з невідомими фразеологізмами серед відомих.

Важливим на нашу думку брати за основу, при створенні системи вправ, саме принципи історизму, народності та природовідповідності. Але важливим аспектом залишається науково обґрунтований вибір методів, принципів та прийомів навчання. Вони мають визначатися за можливостями учнів, специфікою роботи, навчально-виховними завданнями. На нашу думку, система роботи з фразеологізмами в початковій школі, повинна мати:

- форми та види вправ та завдань з фразеологізмами;
- методи вивчення;
- обсяг і зміст матеріалу з фразеологізмами відповідно тематики.

Мотивація, стимул, саморозвиток є одними з найважливіших елементів роботи з фразеологізмами. Важливо звертати увагу на насичення обсягу і характеру фразеологічного словника - мінімуму, який можливо використовувати в мовленні

Реалізація системи передбачає розв'язку завдань:

1. Виховання уваги й інтересу до фразеологізмів.
2. Формування в учнів чіткого уявлення про фразеологізми.
3. Визначення фразеологічного мінімуму для учнів. Визначення оптимальної кількості для засвоєння фразеологізмів.
4. Засвоєння прийомів розкриття смислового й етнокультурознавчого значення фразеологізмів.
5. Формування навичок і умінь використання фразеологізмів у мовленні.
6. Організація навчально-пізнавальної діяльності учнів у роботі з фразеологізмами.

Нами визначено, під час експерименту, перелік умінь, якими мають володіти учні:

- знаходити в тексті і доречно використовувати фразеологізми;
- пояснювати значення фразеологізмів; визначати синтаксичну роль;
- вміло користуватися фразеологізмами;
- критично оцінювати вживання фразеологізмів в мовленні;
- з'ясовувати зміст українських фразеологізмів.

Представимо приклади завдань та вправ, що було розроблено.

Завдання 1

Як ви гадаєте, з якої професії прийшов фразеологізм в наше мовлення?

«Влучити в ціль, не нюхати пороху, не два фронти, вставляти палки в колеса, розмотати клубок, кинути якір, білими нитками шито, не святі горшки ліплять, намилили шию, грати першу скрипку, пливти за течією, куй залізо поки гаряче».

Завдання 2

Допишіть загублене слово.

...п'ятниця на тиждень. Не зв'яже... слів. За ...земель. На всі ... сторони.

Одна голова добре, а ...краще. Сльози вручайі.

Завдання 3

Загадка- жарт.

Кому може бути море по коліна? Хто робить з мухи слона? Чи є ноги у книги? Чи можна вийти сухим з води? Хто є ходячою енциклопедією? Коли беруть ноги на руки?

Завдання 4

Поміркуй над висловлюванням

Людина без книги як риба без води.

Великі знання починаються з малої книжки.

Книга- джерело знань.

Книга мовчки все розкаже.

Завдання 5

Прочитай і спиши. Встав замість крапок антоніми до виділеного слова.
Коли застосовують прислів'я?

Праця чоловіка годує, а ... марнує

... праця краща за велике безділля.

Руки білі, а сумління....

Ластівка день..., а соловей кінчає.

Завдання 6

«Продовжи замість мене»

Пекти... 2. Накивати... 3. Дерти ... 4. Взятись ... 5. Намилити ... 6.

Згущувати ... 7. Скалити ... 8. Точити ... 9. Розмотати... 10. Махнути...

Завдання 7

Відгадай про що йде мова.

1. Схожий на лопату. Може довести до Києва. Буває гострим як ніж.

2. Він є в голові несерйозної людини. В ньому втрачено слова, гроші в тому випадку коли їх не цінують. Його потрібно шукати в полі.

3. Не квіти, а в'януть. Через них слово залітає і відразу вилітає.

4. Інколи буває в овечій шкурі. Якщо його боятися, то в ліс ліше не ходити.

Більше подано в Додаток 1.

Система роботи над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами створювалась з поглядом на свідоме і творче використання фразеологічних одиниць. Вона має сприяти правильному розумінню значення фразеологізмів.

Вправи і завдання з фразеологізмами передбачали зв'язок із вивченням синтаксису, морфології, лексики, що сприяє виробленню навичок правильного відбору фразеологізмів.

Під час дослідного навчання було враховано, що основна увага повинна бути на навчанні учнів відрізняти фразеологізми від звичайних словосполучень.

Подана система завдань може реалізовуватись:

- Завдання можуть бути використані на всіх уроках незалежно від теми уроку;
- Фразеологізми можуть бути реалізатором розвитку граматично-творчого мовлення;
- Завдання не вимагають використанню додаткового часу, їх можна впроваджувати в учнівську дидактичну гру.

Нами було визначено систему тренувальних вправ для засвоєння фразеологізмів та вміння використовувати фразеологізми в мовленнєвій діяльності:

- 1) групування фразеологізмів за спільним значенням;
- 2) відшукування у наведених реченнях чи текстах фразеологізмів і їх пояснення ;
- 3) введення в речення подібних за змістом фразеологізмів;
- 4) підбір до фразеологізмів синонімів;
- 5) підбір фразеологізмів за ключовим словом;
- 6) підбір за тематикою фразеологізми, зокрема прислів'я та приказки;
- 7) усвідомлення, що фразеологізми дослівно не перекладаються, аналіз семантики фразеологізмів.

Важливо зосередитись на тому щоб засвоєння фразеологізмів не було обмежене лише ознайомленням. Необхідно систематично працювати та застосовувати в мовленнєвій діяльності. Кожного дня цілеспрямовано використовувати фразеологізми на уроках, власному мовленні вчителя, під час проведення ігор та літературного читання. Слід співвідносити фразеологізми за тематикою проведеного заняття. Це забезпечить доцільне та систематичне засвоєння фразеологізмів учнями початкової школи.

Контрольний етап дослідної роботи. Для перевірки ефективності запропонованої нами системи роботи щодо збагачення мовлення фразеологізмами молодших школярів застосовувався метод контрольних робіт.

Були проведені різні види перевірки знань. До них відносяться: самостійні роботи, виконання вправ, опитування учнів усно. Це сприяло визначенню сформованості в учнів навичок та вмінь з української фразеології. Було виконано перевірку ефективності методики щодо збагачення мовлення фразеологізмами. Проаналізували вживання у мовленні молодшими школярами фразеологізмів. Наостанок зіставили результати роботи в експериментальному класі

Таблиця 2.2 – Контрольний етап дослідження, його результати

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
ЕК	13,4%	ЕК	50%	ЕК	36,6%
КК	10,2%	КК	43%	КК	46%

Після одержаних результатів та їх зіставлення, дійшли деяких висновків. В першу чергу прослідковується підвищення умінь та знань дітей з фразеології саме в експериментальному класі (кількість учнів, роботи яких виконано на низькому рівні – 36,6%, середньому – 50%, високому - 13%, а у контрольному — відповідно 46%, 43% і 10,2%). Подано в діаграмі.

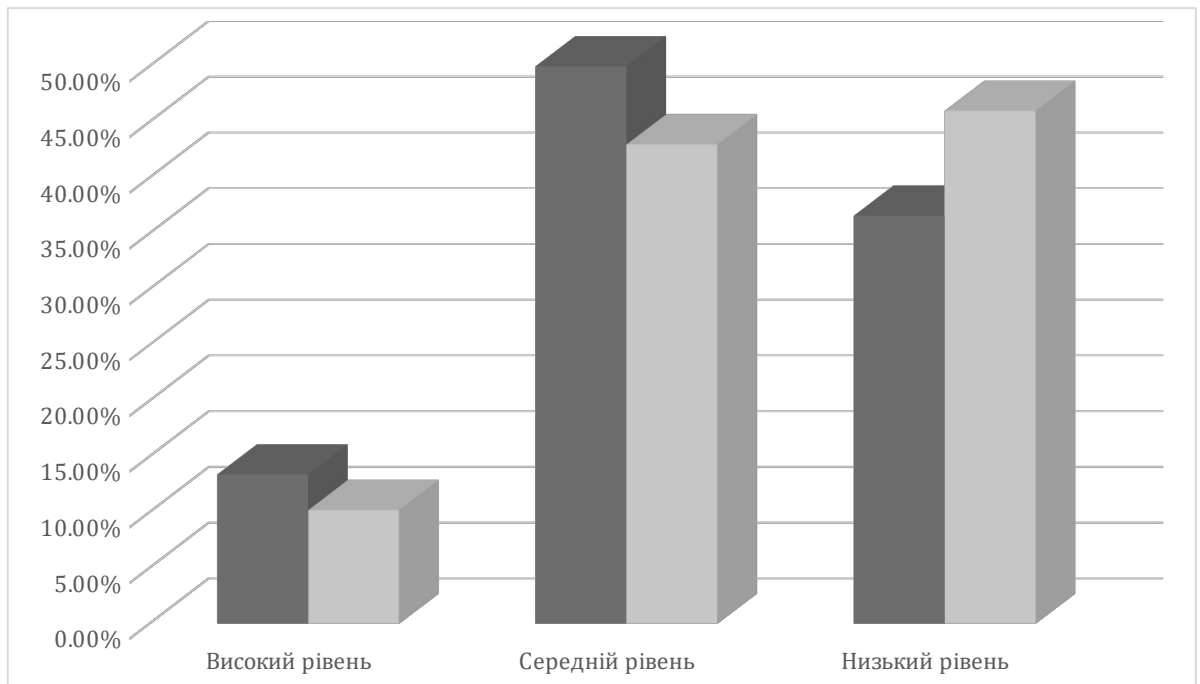
Оцінювання здійснювалось нами за трьома критеріями: низький, середній та високий рівень.

Високий рівень. Учень правильно пояснює значення всіх фразеологізмів; вміє визначати правильно фразеологізми в реченні; усвідомлює значення та образність.

Середній рівень. Учень підкреслює більшість фразеологізмів; може побудувати речення використовуючи фразеологізми; пояснює лексичне значення.

Низький рівень. Учень не вміє визначати фразеологізми та не використовує в мовленні; виникають труднощі в тлумачення фразеологізма.

Діаграма. Сформованість застосування фразеологізмів в експериментальному та контрольному класах

Після проведення роботи в контрольному та експериментальному класах було створено порівняльний аналіз. Результати подано в таблиці.

Таблиця 3.2.

Порівняльні дані засвоєння фразеологізмів учнями експериментального та контрольного класів (%)

№ п/п	УМІННЯ	ЕК (%)	КК (%)
1	знаходити в тексті і доречно використовувати фразеологізми;	87	74
2	пояснювати значення;	86	71
3	визначати синтаксичну роль фразеологічних одиниць;	83	72
4	вміло активно користуватися у мовленні;	76	65

5	критично оцінювати вживання фразеологізмів в мовленні;	81	70
6	з'ясовувати зміст фразеологізмів	79	67

Проведена дослідна робота показала, що в більшості учнів експериментального класу сформувались вміння застосовувати фразеологізми в своєму мовленні. Діти можуть виправляти неправильно вжиті фразеологізми, складати речення та писати твори з фразеологізмом.

Як висновок, робота над фразеологізмами як засобами творення культури мовлення частково залежить від систематичності проведених занять. Важливим аспектом є проведення комплексу творчих завдань з фразеологізмами.

ВИСНОВКИ

Фразеологія є сукупністю усталених зворотів української мови. Також це розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми. Фразеологізм є стійким та нерозривним сполученням. Словесна формула, яка являє собою семантичну цілісність.

Знання, розуміння, правильне вживання фразеологізмів є показником. Саме показником емоційного мовлення. Фразеологізми мають естетичну цінність мови. Необхідно виробляти навички умілого вживання фразеологізмів у повсякденності. Робота з фразеологізмами розширює активний словник учнів. Важливо ознайомити з нормами етикету в спілкуванні. Не забувати про особливості українського національного етикету. Все це сприяє реалізації змістових ліній навчання.

Виконуючи фразеологічні вправи учні усвідомлюють лексичне значення фразеологізмів. Також можуть правильно добирати стійкі сполучення слів. Першочерговим є завдання, вживати їх у мовленні. Для активної мовної взаємодії під час уроку, необхідно створити умови для реалізації. Можна

використати завдання з допомогою: 1) ілюстративного матеріалу; 2) ситуативних вправ 3) інсценованої ситуації 4) прочитаного тексту; 5) проблемних і тестових завдань .

Під час добору вправ для опрацювання фразеологізмів необхідно дотримуватись критеріїв. Фразеологізм повинен бути, доступним для учнів. Значення кожного має мати цінність в етичному вихованні. Вживатися повинні у різних життєвих ситуаціях, сферою діяльності.

Головною особливістю щодо збагачення мовлення учнів фразеологізмами є системна робота. Це полягає в постійному систематичному опрацюванні матеріалу з учнями. В підручниках початкової школи недостатньо вправ які б розкривали семантичну сутність фразеологізму. Для того щоб діти могли активно та вільно користуватися фразеологічними одиницями, потрібно докласти зусиль. Перш за все вчитель може та мусить підбирати дидактичний матеріал. Він має бути раціональним, доречним та влучним у використанні. Це можуть бути ілюстрації, таблиці, опорні матеріали, презентації, картки з завданнями та багато іншого.

Під час аналізу навчальної програми та підручників ми виявили, що окремого розділу “Фразеологія” не подається в початковій школі. Саме тому постає необхідність в міжпредметному застосуванні фразеологізмів для розвитку активного словнику. Використовувати фразеологізми можливо на уроках української мови, читання, природознавства, Я у світі.

Важливо включити фразеології в повсякдення спілкування дітей. Це необхідно для морального, етичного збагачення особистості. Потрібно не лише ознайомлювати з фразеологізмами, але й активно використовувати. Звичайно, дієвим завжди залишається власний приклад вчителя.

Під час дослідження ми подавали завдання та розглядали, як учні орієнтуються в фразеології. Ми дійшли до висновку що учням досить важко

працювати з фразеологізмами. Причиною є недостатня робота за забезпечення на уроці фразеологічних прикладів. На них не акцентують увагу. Фразеологізм - це унікальний інструмент в мовленні. Якщо людина володіє ними, то мовлення її значно барвисте і мелодійне.

Добираючи матеріал, необхідно враховувати вікові особливості дітей. Цікавим методом в роботі над фразеологізмами є використання гри. Під час гри діти взаємодіють між собою і активно засвоюють матеріал практично застосовуючи.

Результативність роботи залежить від використання активних форм організації навчальної діяльності. Сюди може входити групова робота та індивідуальна, власний приклад вчителя, читання та написання, діалог та монолог та багато інших форм. Головне пам'ятати, що вправи повинні бути спрямовані на збагачення мовлення учнів. Учні мають активно володіти фразеологізмами в мовленні.

Під час підбору фразеологізмів також ми враховували враховувати якісне та кількісне насичення словникового запасу.

Важливим на нашу думку брати за основу, при створенні системи вправ, саме принципи історизму, народності та природовідповідності. Але першочерговим аспектом залишається науково обґрунтований вибір методів, принципів та прийомів навчання. Вони мають визначатися за можливостями учнів, специфікою роботи, навчально-виховними завданнями.

Система роботи над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами створювалась з поглядом на свідоме і творче використання фразеологічних одиниць. Вона має сприяти правильному розумінню значення фразеологізмів.

Вправи і завдання з фразеологізмами передбачали зв'язок із вивченням синтаксису, морфології, лексики, що сприяє виробленню навичок правильного відбору фразеологізмів.

Список використаних джерел

1. Алефіренко М.Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики // Мовознавство. – 1988. - №5.
2. Багмут А.Й. Семантика й інтонація в українській мові. – К.: Основи, 1991. – 78 с.
3. Бакум З. Елементи фоностилістики на уроках словесності // Українська мова і література в школі. - 2006. - № 2. - С. 2-4.
4. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли // [пер. с фр. К. А. Долинина]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 392 с 84–85.
5. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості // Початкова школа. - 1998.- № 10.- С. 45-48.
6. Бистрова О.А. Теоретичні основи навчання фразеології у національній школі. – М.: Педагогіка, 1985. – 136с.: с.195.
7. Бобчук О. Усний переказ як засіб розвитку зв'язного мовлення // Початкова школа. - 2002. - № 2. - С.23-27.

8. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. – К.: Рад. шк., 1955. – 248 с, 118–121.
9. Буряк П.А. Робота над фразеологізмами //Початкова школа. – 2000. – № 4. – С.11-14.
10. Васильченко В.М. Народна фразеологія як матеріал для українознавчих (етнолінгвістичних) студій // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова / відп. ред. М.Я. Плющ. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Вип. 5. С. 256 – 259
11. Вашуленко М. С. Державний освітній стандарт з української мови (початкова ланка) // Початкова школа. — 1997. - № 2. - С.2-5.
12. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 308 с. 293
13. Вихованець І. Тайна слова. – К., 1990
14. Воскресенська Н.О., Свашенко А.О., Миронова Л.М. Наша мова. Х: Логос, 2000
15. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка (в аспекте теории отражения). – Пермь : Пермский гос. ун-т, 1974. – 269 с. 158
16. Гребницький Г. Формування в учнів мовленнєвих умінь засобами фразеології // Українська мова і література в школі. - 2001. - №5. - С. 5-8.
17. Гунява, Г. Розвиток усного мовлення на уроках читання // Початкова школа. - 2002. - № 4. - С. 16-17.
18. Демський М. Українські фраземи і особливості їх творення. – Львів, 1994. – 62 с.
19. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») // Освіта. - №44-46. – 1993. – 16с.
20. Довга П.Л. Чому так говоримо // Дванадцять місяців: Настільна книга-календар / Упоряд. Т. Качалова. – К.: Веселка, 2001. – 212 с.

21. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського літературного мовлення. – К.: Наук, думка, 1973. – 288 с. 81–83
22. Забуранна О. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення // Мовознавство. – 2003. - №1. – С. 55-59.
23. Історія українського мовознавства (друга половина ХХ ст.): Хрестоматія / упорядник В. В. Денисюк. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. – 266 с.
24. Караман С. Методика розвитку зв'язного мовлення. Ознайомлення з мовними нормами // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №2. – С. 47–50
25. Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській мові. – К., 1975
26. Колосова В. В. Нестандартні форми роботи з учнями на уроках мови і літератури // Вивчаємо Українську мову та літературу. - 2007. - № 26. - С. 37-39.
27. Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови // Початкова школа. - 1997. - №2. - С. 14-16.
28. Коптілов В. У світі крилатих слів. – К., 1976
29. Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 2003. – №11. – С. 27–35.
30. Літературознавчий словник-довідник / Ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І.Ковалів, В.І. Теремко. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
31. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. – Х.: Вища шк., 1977. – 232 с, 10–11
32. Мовчун А. Мовні скарби. Вивчення фразеології в школі. – К.: Либідь. 2000
33. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (Методика і технологія навчання). – Тернопіль: стон, 2002. – 352 с.
34. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови : [монографія] / Л. Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 270 с., 98

35. Туранова П.Т. Збагачення мовлення учнів молодших класів українською фразеологією // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення. Випуск 11. – К.-Запоріжжя, 1998. – С.47-56

36. Турик Б.Д. Фразеологічні одиниці як засіб увиразнення стилістично-експресивної функції художнього слова у перекладах Івана Франка // Славістичні записки. – 1997. – №1-2. – С. 55-58

Інтернет-ресурси

37. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31881/33-Yanchuk.pdf?sequence=1>

38. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/1-ukrayinska-mova-1-4-klas.lyuba.doc>

39. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzfn_2011_1_11.pdf

40. https://webpen.com.ua/pages/vocabulary/idiom_and_phraseological_expressions.html

41. <http://journal.osnova.com.ua/article>

42. <https://docplayer.net/71713731-Istoriya-ukrayinskogo-movoznavstva-druga-polovina-hh-st.html>

43. <https://docplayer.net/69538885-Naukovi-zapiski-berdyanskogo-derzhavnogo-pedagogichnogo-universitetu.html>

44. <https://np.pl.ua/2018/09/ukrajinski-narodni-pryslivya-ta-prykazky-pro-zhyttya/>

45. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0>

46. <https://smekni.com/a/175673-10/rozvitok-pznavalnikh-nteresv-molodshikh-shkolyarv-u-robot-nad-frazeologzmami-10/>

Додаток 1**Вправи над фразеологізмами****Вправа 1**

Прочитайте речення, зверніть увагу на виділені вирази і спробуйте пояснити їх значення.

Славко дві години сушив голову над важкою задачею.

«Стільки всяких турбот звалилось на мене останнім часом, аж голова іде обертом»,— розповідав Петрусь товаришеві.

А у Степана все вітер в голові, ніяк не хоче братись за науку.

«Не мороч мені голови, все одно знаю, про що ти думаєш»,— зупинила бабуся Галинку.

Вправа 2

У ліву колонку випишіть звичайні словосполучення, а в праву — усталені звороти.

1) Бити посуд. Байдики бити. 2) Вийти з себе. Вийти з класу. 3) Надути волейбольну камеру. Надути губи. 4) Намотати на вус. Намотати нитку на палець. 5) Гарний апетит. Вовчий апетит.

Вправа 3

Прочитайте речення. Знайдіть у них сталі вирази, з якими ви ознайомились на уроках. Поясніть їх значення.

Марійка встала ні світ, ні зоря і пішла в садочок поливати квіти.

«Не вішай носа, Васильку,— сказав батько синові,— ще знайдеш свою загублену іграшку.

«Все-таки наше “Динамо” утерло носа “Спартаку”»,— радів Миколка.

Людей сьогодні було в автобусі, наче оселедців у бочці.

Вправа 4

Прочитайте текст. Гра «Хто знайде більше сталих виразів».

ПРО ГОЛОВУ І ХВІСТ

Зустрілися у саду песик Гавчик та киця Мурка. Мурка відразу скочила на дерево, щоб дивитися на Гавчика зверху вниз.

— Добрий день! — весело завертів хвостом Гавчик.

— Добрий день... — якось неохоче відповіла Мурка.

— Чому ти така сумна? Ідеш, опустила голову.

— Та ось у мене й голова тріщить, і хазяйка несмачного молока поставила. Так важко на душі: і їжа до рота не йде. Телевізор обрид, шерсть стала вилазити, на прогулянку вже й ноги не несуть...

— І ти сумуєш? Ну нічого, не вішай носа,— відповів песик.— Ось я — живу де доведеться, сплю день у день у підвалах, листя мені за подушку. Але духом я не занепадаю! Учора знайшов смачну кістку. З друзями однокіст... однокашниками граємось, ганяємо, що потім ніг під собою не відчуваємо. Узагалі друзі — водою не розлити. Зараз готуємось до зими, бо важко буде, коли вона настане. Але то нічого, як кажуть мої побратими,— тримай хвоста бубликом!

Вправа 5

Прослухайте вірш Г. Бойка. Про які події в ньому йдеться? Які слова неправильно зрозумів маленький хлопчик? Що означає вислів «розбити глека»?

Через того самоката
 Посварилися ми з братом.
 Брат мовчав, і я мовчав,
 А дідусь обох повчав:
 — Що це ви розбили глека?
 Так до бійки недалеко!
 Братик, плачучи сказав:
 — Глека я не розбивав!

Додаток 2

Урок – майстер-клас

Чи можна зробити з мухи слона? Звичайно, будь –хто скаже. Що не можна. Тільки у казках щось на щось чи когось перетворюється... Але так може вважати лише людина, яка не знає про фразеологізми, тобто сталі (стійкі) вислови, словосполучення. За допомогою них можна не тільки зробити з мухи слона, щось перебільшуючи, але й рукою подати на кілька кілометрів, наїстися березової каші за власні провини, бути білою вороною у колективі, почуватися на сьомому небі від перегляду фільму, зробити ведмежу послугу комусь зі знайомих тощо. На перший погляд, все це дивно. Але розірвавши ці сполучення слів чи сказавши їх в іншій ситуації, ми повністю втрачаємо їхнє значення, їхню образність. Наскільки бідною була б наша мова без фразеологізмів! Наскільки красивою, образною, багатогою є мова людини, яка влучно, доречно вживає фразеологізми! Вона тоді звучить, як музика!

Саме ці вміння ви, сподіваюся, і продемонструєте протягом нашого майстер – класу. Спочатку поділимося на групи.

Пригадаємо правила роботи в групі.

Працювати тихо.

Вислуховувати думку кожного.

Не перебивати один одного.

«Правило піднятої руки».

У нас 6 завдань. Кожне завдання оцінюється в 2 бали. Якщо завдання виконано не повністю, то отримуєте 1 бал. Отже, максимально група може набрати 12 балів.

Завдання 1.

Ви ділилися на групи за допомогою карточок, на яких зображений певний предмет. Пригадайте фразеологізм з цим словом.

Карточки: рак, копійка, гайка, перець, свинка.

(Пекти раків, свіжа копійка, закрутити гайки, давати перець, підкласти свиню.)

Перевірка.

Завдання 2.

Поясніть фразеологізми чи сталі вислови і запишіть.

I група

Взяти ноги на плечі – бігти

Набрати води в рот – мовчати

Викинути з голови – забути

Поцілувати замок – не дочекатись

Зуб на зуб не попадає – холодно, змерзнути

Ману пускати – обманювати

II група

Знімати зірки з неба – робити щось неможливе

Кидати гроші на вітер – марно витратити

Шукати голку в сіні – безрезультатно, дарма

Клеїти дурня – пустувати, байдикувати, нічого не робити

Врізати дуба – померти

Збігло за водою – несподівано, швидко минуло

III група

Сидіти в печінках – набридати

Народитися в сорочці – везіння

Від горшка два вершка – малого зросту

Відвести душу – поділитися своїми переживаннями

Очі на лоба полізли – здивовано

Чекати з моря погоди – не дочекатися

IV група

Дивитись крізь пальці – робити вигляд, що не помічаєш чого небудь
недозволеного

Душа в п'яти пішла – злякатися

Волосся стало дибом – про почуття несподіваного страху, гніву

Взяти в руки – приборкати, підкорити

Не буди в мені звіра – не зли мене

Ні за цапову душу – цілком даремно, марно

V група

Дивитись крізь рожеві окуляри – фальшиве сприймання дійсності

Пара з мене йде – злий

Тримати камінь за пазухою – ображатись

Розпускати нюні – плакати, рюмсати

Зідрати шкуру – розбагатіти на комусь

Терпець увірвався – вичерпалися можливості терпіти

Перевірка.

Завдання 3.

Визначте і запишіть на листочку кількість фразеологізмів у поданому
тексті. (7)

Що каже бабуся Маруся?

Сашко, не грюкай: уже пізно, сусіди сплять, – сказала мама.

А Сашко грюкає.

Припини стукіт! – гукнув батько.

А Сашко стукає.

Як у стіну горохом, – говорить бабуся Маруся. – Йому хоч кілок на голові теши, а він все своє робить. Відберу молоток!..

Стукає...

Сказано – зроблено! Бабуся забрала у внука молоток і заховала.

Віддай, бабуся!

Завтра. А зараз молотка тобі не бачити, як своїх вух!

Сашко похнюпив носа.

Я машину ремонтую...

А бабуся Маруся:

Ти що, з неба впав? Пізно вже, всі сплять.

Не всі. Ми не спимо.

Досить воду у ступі товкти. Мерщій у ліжку!

Батько сказав:

Яка у нашої бабусі мова багата! Що не речення – крилатий вислів або приказка.

А бабуся відповідає:

Кашу маслом не зіпсуєш.

Перевірка.

Завдання 4.

Відгадайте загадку. Впишіть відгадку в клітинки. Зачитайте. Відновіть фразеологізм.

I група

Відгадайте, що це. Впишіть відгадку в клітинки.

На нього кидають слова і гроші, коли їх не цінують; його радять шукати у полі, коли хтось безслідно зник; він є в голові легковажної людини.

В І Т Е Р

Відновіть фразеологізми, додавши до завдання відгадане слово. (Кидати слова на вітер, кидати гроші на вітер, шукай вітру в полі, вітер в голові.)

II група

Відгадайте, що це. Впишіть відгадку в клітинки.

Їй треба дивитися у вічі; її нема куди подіти і сховати; і деколи вона коле очі.

П

Р

А

В

Д

А

Відновіть фразеологізми, додавши до завдання відгадане слово. (Дивитися правді у вічі, нема де правди діти, ніде правди сховати, правда очі коле.)

III група

Відгадайте, що це. Впишіть відгадку в клітинки.

Він коневі не товариш і дружній череді не страшний; скільки його не годуй, а він усе в ліс дивиться; і ніколи він буває в овечій шкурі; як його боятися, то в ліс не ходити.

В

О

В

К

Відновіть фразеологізми, додавши до завдання відгадане слово. (Вовк коневі не товариш, дружній череді і вовк нестрашний, скільки вовка не годуй, а він все в ліс дивиться, вовка боятися – в ліс не ходити, як вовк в овечій шкурі.)

IV група

Відгадайте, що це . Впишіть відгадку в клітинки.

Її Богу не винні; пісня тоді бере за неї, коли виводять багатьма голосами; коли дуже страшно, вона аж у п`ятках.

Д

У

Ш

А

Відновіть фразеологізми, додавши до завдання слово-відгадку. (Душу Богові не винні, бере за душу, душа у п`ятках.)

V група

Відгадайте, що це. Впишіть відгадку в клітинки.

На ній можна сидіти і намілювати; за неї можна заливати масла; і з нею можна гнати когось кудись три рази.

Ш

И

Я

Відновіть фразеологізми, додавши до завдання слово-відгадку. (Гнати в три шиї, налити масла за шию, сидіти на шиї, намити шию.)

Перевірка.

Завдання 5.

Зараз 1,3,5 групи будуть вибирати вислови на смужках, які означають БАГАТО, а 2 і 4 групи – МАЛО, і наклеювати на аркуш.

Багато: тьма тьмуца, аж гай гуде, кури не клюють, хоч греблю гати, аж по горло, аж до неба, без ліку, без кінця і без краю, більше , ніж досить, видимо і невидимо, їсти за трьох, ріки молочні, роботи завалились, пташине молоко.

Мало: як кіт наплакав, без року тиждень, без году неділя, поки Сонця, крапля в морі, без ночі нетутешній, вітер у кишнях, як комарів носик, лиш хліб та вода

Перевірка.

Завдання 6.

Зараз ви повинні дібрати 10 крилатих висловів про частини нашого тіла. А точніше -голови. І пояснити їх. Можете скористатися словниками.

I група

Доберіть фразеологізми про очі.

На чотири ока.

З очей полуду зняти.

Колоти очі.

Замилювати очі.

Залляти очі.

Не зводити очей.

Впасти в око.

Очі на лоба лізуть.

Блимати очима.

В Сірка очей позичати.

II група

Доберіть фразеологізми про вуха.

Вухам не вірити.

Не бачити. Як своїх вух.

Вуха порозвішувати.

Дійти до вух.

За вуха витягати.

І вухом не веде.

І стіни вуха мають.

Й за вухом не свербить.

Краєм вуха.

Наче у вусі.

III група

Доберіть фразеологізми про ніс.

Кров з носа.

Крутити носом.

Комар носа не підточить.

Бачити не далі власного носа.

Випустити з-під носа.

Водити за носа.

Задирати носа.

Запороти носом.

Клювати носом.

Втерти носа.

IV група

Доберіть фразеологізми про зуби.

Шкірити зуби.

Брати (взяти)на зуби.

Видерти з зубів.

Гострити зуби.

Тримати язик за зубами.

Заговорювати зуби.

Зуби з`їсти.

Зуб за зуб.

Зуб на зуб не попадає.

Класти зуби на полицю.

V група

Доберіть фразеологізми про язик.

Як корова язиком злизала.

Гострий на язик.

За язик тягти.

Плести язиком.

Почесати язика.

Придержати язика.

Прикусити язика.

Розв`язати язика.

Тіпун на язик.

Тримати язик за зубами.

Перевірка.

Підведення підсумків.

І на останок

Я хочу Вам від душі побажати:

За друзів своїх горою стояти.

Щоб в руках у Ваших все горіло,

Щоб перевернути гори Ви хотіли.

Щоб всюди Ви грали першу скрипку,

І ніхто Вас не обдер, як тую липку.

Щоб завжди свіжа копійка була,

А день цей вдався так, як карта лягла.

Щоб дихали Ви на повні груди,

Щоб Господь відвернув Вас від горя і скрути!

А мені від серця відлягло.

